

УДК 65.011.4

Н. М. ПОБЕРЕЖНА, старший викладач каф. ЕА і О НТУ «ХПІ», Харків
Р.О. ПОБЕРЕЖНИЙ, аспірант кафедри ОБ і УП НТУ «ХПІ», Харків

ОСОБЛИВОСТІ ГОСПОДАРЮВАННЯ МАШИНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ ХАРКІВСЬКОГО РЕГІОНУ ЯК ОСНОВА ДЛЯ ЇХ ЕФЕКТИВНОГО ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ

Пропонується огляд сучасного стану машинобудівних підприємств Харківського регіону. Визначено основні тенденції їх функціонування та стратегічного розвитку.

Ключові слова: потенціал, інновації, інвестиції, трудові кадри, фінансовий стан, стратегічний розвиток, прибутковість.

Предлагается обзор современного состояния машиностроительных предприятий Харьковского региона. Определены основные тенденции их функционирования и стратегического развития.

Ключевые слова: потенциал, инновации, инвестиции, трудовые кадры, финансовое состояние, стратегическое развитие, прибыльность.

An overview of the current state of engineering companies in Kharkiv region. The main trends of their operations and strategic development.

Keywords: potential, innovation, investment, labor, personnel, financial performance, strategic growth, profitability.

Вступ. Формування, використання та управління стратегічним розвитком підприємств постійно знаходяться під впливом зовнішнього середовища, проте промислові підприємства також здійснюють вплив на нього. Такий взаємний вплив зумовлює необхідність виявлення основних особливостей, тенденцій господарювання у зовнішньому та внутрішньому середовищі досліджуваних промислових підприємств машинобудівної галузі у промисловому комплексі в Україні, а також у Харківському регіоні як сегменті зовнішнього оточення підприємств.

Аналіз основних досягнень і літератури. Дослідженню питань, пов'язаних з визначенням, управлінням ефективності використання потенціалу та розвитку підприємств приділяли увагу такі вчені як Хачатуров Т. С. [1], Петухов Г. Б. [2], Армстронг М. [3], Мазур І. І. [4],

Друкер П. [5], Гонтарева І. В. [6], Менар К. [7], Ансофф І. [8], Мухин В. І. [9], Салига С. Я. [10] та інші. В їх працях представлено аналіз та пропозиції з формування, розвитку та управління підприємством, розкрито питання взаємозв'язку об'єкту та суб'єкту з точки зору процесу управління.

Мета дослідження, постановка задачі. Незважаючи на існуючі системні дослідження науковців, залишаються недостатньо розробленими питання визначення впливу зовнішнього мінливого оточення на діяльність промислових підприємств, у тому числі машинобудівних, та питання взаємозв'язку умов зовнішнього середовища та ефективності функціонування та стратегічного розвитку цих підприємств. Тому, **метою дослідження є** висвітлення результатів аналізу особливостей господарювання промислового комплексу, а саме машинобудівних підприємств Харківського регіону, які створюють умови для ефективного використання їх поточного (базового) потенціалу та потенціалу розвитку.

Результати досліджень. В дослідженні обрано 19 провідних машинобудівних підприємств, продукція яких користується попитом на ринку товарів виробничого призначення, які є відомими у Харківському регіоні за результатами господарювання, формують значні фінансові притоки до бюджету міста та області. Аналіз результатів використання виробничого потенціалу було проведено за 2007 – 2011 рр. З метою визначення загальних тенденцій зміни виробничого потенціалу машинобудівних підприємств регіону був застосований метод усереднення критеріальних оцінок.

У 2010, 2011 роках Фонд «Ефективне управління» разом з Всесвітнім економічним форумом вперше дослідив всі 27 регіонів України (табл. 1). Перше місце в регіональному індексі посіло м. Київ, друге – Дніпропетровська область. У п'ятірку лідерів увійшли також Харківська, Київська і Донецька області. Дослідження показало істотний розрив між регіонами в оцінці таких складових індексу конкурентоспроможності як інфраструктура, вища освіта і професійна підготовка, технологічна готовність, а також розмір ринку.

Примечание [N1]: Ілюстрація

Таблиця 1 - Конкурентоспроможність регіонів України у 2011 р. [11]

Рейтинг	Регіон	Бал за роками		Зміни
		2010	2011	
1	Київ	4,21	4,26	+0,05
2	Дніпропетровська	4,12	4,10	-0,02
3	Харківська	4,04	4,05	+0,01
4	Київська	-	4,04	-
5	Донецька	4,06	4,03	-0,03
6	Запорізька	3,95	3,98	+0,03
7	Севастополь	-	3,96	-
8	Одеська	3,94	3,95	+0,01
9	Полтавська	3,98	3,94	-0,04
10	Львівська	4,09	3,88	-
11	Миколаївська	-	3,87	-
	В середньому по регіонам	3,97	3,87	-0,10

Як свідчать дані табл. 1, у 2011 р. Харківська область посіла 3-є місце в рейтингу конкурентоспроможності регіонів України. Її сукупний індекс склав 4,05 бала, що на 0,18 бала більше, ніж середній результат по Україні (3,87). Порівняно з минулим роком оцінка регіону зросла на 0,01 бала в індексі і на 4 позиції в рейтингу конкурентоспроможності. Харківський регіон отримав рівномірні результати за всіма субіндексами.

Інновації, вища освіта і професійна підготовка, інфраструктура і розмір ринку (у відповідності з структурою індексу) визнані основними конкурентними перевагами Харківського регіону. За двома першими показниками регіон посів перше і друге місця, за двома останніми показниками – четверті місця відповідно. Область відстає від інших за рівнем розвитку інституцій та ефективності ринків праці і товарів. За першою складовою регіон посів дуже низьке 25-е місце, за останніми – 18-е і 15-е місця відповідно. Щодо виробництва промислової продукції (табл. 2.), її індекс постійно зростає, хоча у 2010 р. та 2011 р. був нижчим, ніж у промисловості по Україні. У 2011р. виробництво промислової продукції порівняно з попереднім роком зросло на 5,5%, в цілому по Україні – на 7,6%. У машинобудуванні випуск продукції збільшився на 13,8%.

Таблиця 2 - Індеси промислової продукції, % [12]

Показник	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	січень-квітень 2012
Україна	114	107	116	113	103,1	106,2	107,6	94,8	78,1	111,2	107,6	100,7
Харківська обл.	117	105	111	116	112,5	105,9	109,6	103,6	79,7	105,8	105,5	102,0

Доля машинобудування у реалізації промислової продукції у Харківському регіоні (рис. 1) у порівнянні з Україною має усталену тенденцію і перебуває на рівні 18 – 19%.

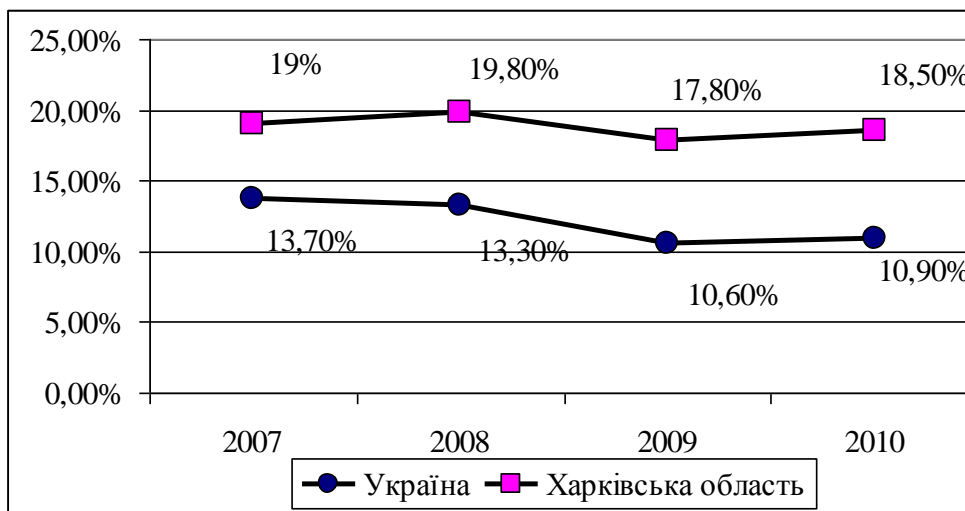

Рисунок 1 - Структура обсягів реалізованої промислової продукції за видами діяльності, %

Харківський регіон має суттєві здобутки у реалізації промислової продукції на експорт. У січні – травні 2012р. підприємства та організації Харківської області експортували продукцію до 95 країн світу, імпортні товари надійшли до підприємств зі 103 країн. Експортні поставки склали 814,7 млн. дол. США, що на 16,8% більше, ніж у січні – травні 2011р., імпортні надходження зросли на 46,8% і становили 1201 млн. дол. США. Експорт товарів до країн СНД у січні – травні 2012р. склав 531,2 млн. дол.,

до інших країн світу – 283,5 млн. дол. Імпортні надходження становили 416,5 млн. дол. та 784,5 млн. дол. відповідно. Обсяги експорту товарів до країн СНД порівняно з січнем – травнем 2011р. збільшились на 2,6%, імпорту – на 13,6%. Обсяги експорту до інших країн світу зросли у 1,6 рази, імпортні надходження – у 1,7 рази.

У січні – травні 2012р. до країн СНД експортовано 65,2% усіх товарів, до інших країн – 34,8%. З країн СНД імпортовано 34,7% усіх товарів, з інших країн світу – 65,3%. Основними ринками збуту товарів області були країни СНД (65,2%), Азії (15,6%) та Європи (11,6%). Потреби в імпортних товарах на 34,7% задовольнялися за рахунок поставок з країн СНД, на 31,2% – з країн Азії та на 27,3% – з країн Європи. Питома вага експортних поставок до країн ЄС у загальному обсязі експорту області складала 11,9%, імпортних надходжень – 24,9%. Найбільші обсяги експортних поставок здійснювались до Російської Федерації – 48,7%, Казахстану – 4,6%, Єгипту – 4,3%, Індії – 4,2%, Білорусі – 3,2%, Латвії – 3,1%, Грузії – 2,4%, Іспанії – 2,2%, Молдови, Республіки – 2,2%, Узбекистану – 1,7%, Азербайджану – 1,5%, Польщі – 1,5%.

Аналіз обсягів реалізації промислової продукції для вітчизняних споживачів і на експорт підтверджує достатньо високий рівень використання підприємствами свого поточного потенціалу та його можливості до зростання, які зумовлюються здобутками в інноваційній діяльності.

Щодо реалізації інноваційної продукції (рис. 2), як в Україні в цілому, так і в Харківській області вона має позитивну тенденцію до зростання, проте у Харківській області така тенденція перевищує показники по Україні.

За напрямками інноваційної діяльності промислові підприємства здійснювали: придбання науково-дослідних розробок, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, придбання інших зовнішніх знань, навчання та підготовка персоналу, ринкове запровадження інновацій, динаміка яких наведена у табл. 3.

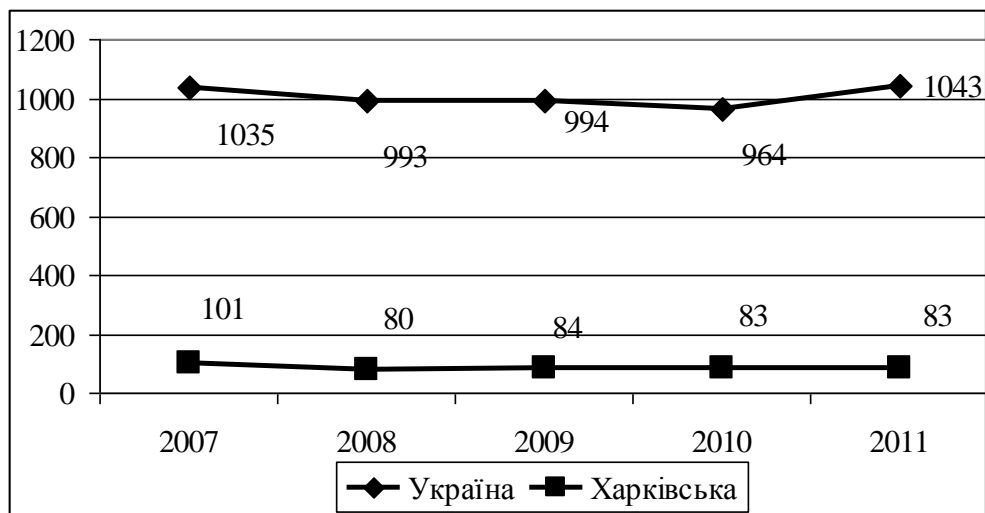

Рисунок 2 - Кількість підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію, од.

Серед наведених напрямів найбільшу увагу підприємства приділяли внутрішнім науково-дослідним розробкам, питома вага яких за п'ять років з 2007 р. по 2011 р. збільшилися на 3,6%, придбання машин, обладнання та програмного забезпечення з їх зростанням на 1,5%. Проте скоротилися впровадження підприємств з навчання та підготовки персоналу на 2,7%, придбання інших зовнішніх знань на 4,8%, що у стратегічній перспективі може негативно вплинути на використання потенціалу стратегічного розвитку промислових підприємств.

Щодо внутрішніх інновацій, які впроваджували промислові підприємства (табл. 4), можна зробити висновок, що найбільшу питому вагу і позитивну тенденцію до зростання як в Харківській області, так і в Україні мають технологічні інновації, організаційні залишаються незмінними, а продуктові або товарні та маркетингові зменшуються, що особливо стосується перших. Такий стан можна пояснити важливістю технологій у забезпеченні конкурентоспроможності продукції виробничо-технічного призначення.

Таблиця 3 - Структура інноваційне активних підприємств у 2007–2011 рр., % (розраховано за даними [11, 12])

Показник	2007	2008	2009	2010	2011
Інноваційне активні підприємства	9,6	7,9	9,6	13,8	16,2
За напрямками інноваційної діяльності: внутрішні науково-дослідні розробки	8,8	9,4	11,7	15,32	12,4
придбання науково-дослідних розробок	13,9	9,2	12,4	8,48	7,6
придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	7,8	7,0	10,8	7,9	10,3
придбання інших зовнішніх знань	5,8	5,6	8,9	6,84	1,0
навчання та підготовка	...	5,6	6,8	15,18	2,9
ринкове запровадження інновацій	...	8,0	9,2	6,98	1,3
інші	8,7	11,4	15,1	13,27	12,2

Таблиця 4 - Частка промислових підприємств, що впроваджували інновації (% до загальної кількості обстежених)

Показник	Підприємства, що впроваджували											
	Інноваційну продукцію			Інноваційні процеси			Організаційні інновації			Маркетингові інновації		
	2005-2007	2007-2009	2009-2011	2005-2007	2007-2009	2009-2011	2005-2007	2007-2009	2009-2011	2005-2007	2007-2009	2009-2011
Україна	11,3	10,8	11,4	10,0	10,7	11,5	3,8	4,2	3,8	3,7	4,1	3,7
Харківська область	12,8	10,2	10,9	14,2	16,7	23,6	4,2	4,5	4,3	3,8	4,6	3,1

Порівнюючи тенденції у промисловості та машинобудуванні, можна знайти окремі відмінності, що полягають в переважанні у машинобудуванні продуктивних інновацій (більш 22%, в той час як в Україні в цілому цей показник дорівнював в середньому 11%), що також відноситься до виробництва машин та устаткування (19%), електричного, електронного та оптичного устаткування (23%), транспортних засобів та устаткування (26%) за останні 6 років.

Упродовж 11 років збільшуються також обсяги наукових і науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств (табл. 5). Питома вага Харківської області у цьому напрямі інноваційної діяльності становить 18,16% у 2011 р. у порівнянні з 16,65 у 2000 р., що свідчить про існування

потреби виробництва у розроблені інновацій та їх використанні для підвищення ефективності використання поточного потенціалу промислових підприємств.

Таблиця 5 - Обсяг наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами підприємств

	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна, млн. грн.	1978,4	3319,8	4112,4	4818,6	5354,6	6700,7	8538,9	8653,7	9867,1	10349,9
Харківська обл., млн. грн.	329,5	509,9	640,9	772,5	901,4	1130,5	1419	1408,9	1765,5	1879,3

У державний департамент інтелектуальної власності України у 2010 р. від суб'єктів Харківської області подано 14,7% заявок від їх загальної кількості в Україні, а у патентні відомства інших країн – 31,25%, що в цілому сприятиме впровадженню інновацій у виробництво та активізації розвитку виробничого потенціалу підприємств промисловості у відповідності з інноваційною моделлю розвитку економіки України і стратегією сталого розвитку Харківської області до 2020 р.

Впровадження інновацій вимагає істотного інвестування. Щодо інвестицій в основний капітал (табл. 6), Харківська область з 2002 р. по 2012 р. стабільно мала 5 – 6% від загальних інвестицій в Україні. За обсягом інвестицій на одну особу в основний капітал Харківська область уступає Україні і має 84,4 % у 2011 р. та 71,9% за три місяці 2012 р., не дивлячись на те, що за цим показником область мала показники, що перевищували їх значення по Україні з 2002 по 2007 рр.

Таким чином, за результатами проведеного аналізу умов зовнішнього середовища можна стверджувати, що, потенціал промисловості в цілому та машинобудування зокрема є значним, що дозволяє розглядати промислові підприємства як основу для підвищення ефективності та розвитку потенціалу регіону та його окремих підприємств.

Таблиця 6 - Інвестиції в основний капітал

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Україна, млн. грн.	37178	51011	75714	93096	125254	188486	233081	151777	171091,87	238174,6
Харківська обл., млн. грн.	2468	3554	5055	5775	7957	12051	11819	8315	8214,64	12095,17

Висновки. Проведений кількісний аналіз досягнутих результатів діяльності підприємств дозволив виявити загальні тенденції функціонування суб'єктів господарювання. Для науково обґрунтованих висновків про використання поточного потенціалу та потенціалу стратегічного розвитку машинобудівних підприємств необхідно провести додаткові дослідження за допомогою економіко-математичних методів і моделей, які дозволять визначити не тільки явні, але й виявити латентні тенденції, що характеризують процеси управління потенціалом стратегічного розвитку на сучасних машинобудівних підприємствах.

Список літератури: 1. Хачатуров Т.С. Экономика предприятия / Т.С. Хачатуров, Г.З.Суша, Г.К.Онопrienко. – М.: Высшая школа, 2008. – 370 с. 2. Петухов Г.Б. Методологические основы внешнего проектирования целенаправленных процессов и целеустремленных систем / Г.Б. Петухов, В.И. Якунин. – М.: АСТ, 2006. – 504 с. 3. Армстронг М., Управление эффективностью работы / М. Армстронг, А. Бэрн А. Пер.с англ. – 2-е изд. – М.: Hippo Publishing, 2007. – 384 с. 4. Мазур И.И. Эффективный менеджмент / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, Н.Г. Ольдерогте / Под общ. ред. И.И. Мазура. – М.: Высшая школа, 2003. – 555 с. 5. Друкер П. Эффективное управление. Экономические задачи и оптимальные решения / П. Друкер; пер с англ. – М.: ФАИР-Пресс, 1998. – 388 с. 6. Гонtareва I.B. Оцінювання системної ефективності функціонування і розвитку промислових підприємств : монографія / I.B. Гонtareва. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2011. – 480 с. 7. Менар К. Экономика организаций / К. Менар; пер с франц.; под ред. А.Г. Худокормова. – М.: Инфра-М, 1996. – 160 с. 8. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф; пер. с англ. – М.: Экономика, 1989. 520 с. Методы исследований и организации экспериментов / Под ред. проф. К.П. Власова. – Х.: Гуманитарный Центр, 2001. – 256 с. 9. Мухин В.И. Исследование систем управления / В.И. Мухин. – М.: Экзамен, 2003. – 384 с. 10. Салига С.Я. Удосконалення методів оцінки ефективності діяльності підприємства / С.Я. Салига, К.С. Салига, Л.І. Кирилова, О.В. Скачкова. – Запоріжжя: ЗІДМУ, 2007. – 56 с. 11. Отчет о конкурентоспособности Украины 2009, 2010, 2011 опубликован Фондом «Эффективное Управление» в сотрудничестве с Всемирным экономическим форумом [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.feg.org.ua>. 12. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>